

Випереджаючий економічний розвиток як субстанціональна основа сучасної конкурентної економіки

Ю. ЗАЙЦЕВ,

доктор економічних наук, професор ДВНЗ «КНЕУ» ім. Вадима Гетьмана

У статті досліджується сутність поняття «випереджаючий економічний розвиток», аналізується роль і функції такої інституційної форми економічного розвитку у забезпеченні сталих переваг суб'єктів економічних відносин у конкурентній боротьбі, забезпеченні розвитку суспільства, зростанні добробуту громадян.

В статье исследуется сущность понятия «опережающее экономическое развитие», анализируется роль и функции такой институциональной формы экономического развития в обеспечении устойчивых преимуществ субъектов экономических отношений в конкурентной борьбе, обеспечении развития общества, росте благосостояния граждан.

This paper investigates the nature of «advancing economic development», analyzes the role and functions of such an institutional form of economic development in providing sustainable benefits to subjects of economic relations in competition, providing development of society, growing people's welfare.

Ключові слова: економічний розвиток, випереджаючий економічний розвиток, «підприємництво як реагуючий елемент», потенціал, потенційне, «творче руйнування», інноваційна конкуренція, інноваційне підприємництво, інноваційна праця, інноваційна мотивація, інноваційно-мотиваційна політика держави.

Постановка проблеми. У науковій літературі, як західній, так і вітчизняній, багато уваги приділяється дослідженню теоретичних проблем сутності, функцій, чинників, перспектив економічного розвитку в окремих країнах, регіонах глобалізованого на ринкових засадах світу, його інституційних форм, таких, наприклад, як прискорений, сталий розвиток тощо. Однак, недостатньо уваги вітчизняні вчені приділяють напряму, в рамках якого аналізуються методологічні, теоретичні та інституційні засади, що визначають сутність та роль випереджаючого розвитку у формуванні стратегічних цілей та інструментів економічної політики, забезпеченні розширеного відтворення усіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Серед видатних теоретиків, які предметно досліджували сутність такого явища, робили спробу окреслення його на методологічному рівні у формі певного поняття, можна назвати К. Маркса, Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, С. Кузнеця, І. Кірцнера тощо. Серед сучасних учених на просторах країн, що утворилися після ліквідації СРСР, це С. Глазьев, А. Бузгалін, А. Гриценко, В. Тарасевич. Останнім часом в Україні плідно працює у згаданому вище

напрямі (судячи з послідовності, змісту та кількості публікацій) О. Москаленко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ускладнення структури, змісту та характеру взаємовпливів суб'єктів економічної діяльності в процесі їх конкурентних відносин в інституціональному полі глобалізованої економіки, безперечно, вимагає поглиблення теоретичних знань щодо сутності, принципів, форм і шляхів забезпечення переваг з позицій реалізації завдань, які існують або виникають, перед окремою фірмою, окремою державою у боротьбі за реалізацію власних потреб та інтересів. Серед таких принципів, форм і шляхів одне з чільних місць посідає випереджаючий економічний розвиток. Однак, і сьогодні проблема сутнісних теоретичних характеристик наукового поняття і реальної потреби та явища економічного життя – випереджаючого розвитку, його місця у забезпеченні прогресивного поступального руху сучасної економічної системи – залишається нерозв'язаною. Водночас, необхідність випереджаючого розвитку, на наш погляд, обумовлена вже родовими рисами суспільства, а заострює актуальність такої форми функціонування риси сучасного поля взаємодії індивіда, держави, угруповань держав тощо. Адже, по-перше, виживання людини, суспільства, держави на будь-якому історичному

етапі їх існування неможливе на засадах простого відтворення в умовах існування постійних зовнішніх викликів, загроз і ризиків, отже, передбачає створення моделей і механізмів випереджаючих відповідей на такі виклики та загрози; по-друге, розвиток названих вище суб'єктів суспільного життя тим більше неможливий поза випереджачим зростанням і розвитком (щодо існуючих нагальних потреб) суспільного виробництва, оскільки таке зростання є запорукою розширеного відтворення не тільки економіки, але й усіх форм суспільного життя; по-третє, у сучасних умовах випереджачий розвиток є гарантією не тільки забезпечення місця «під сонцем», переваг окремих суб'єктів економічного, соціального, політичного життя у глобалізованому світі, але й засобом збереження людської популяції у зв'язку з катастрофічним скороченням великої кількості видів невідтворюваних традиційних ресурсів та стрімким зростанням населення планети.

Найпростіше визначення засадничих критеріїв розуміння сутності та функцій випереджачого розвитку можна знайти у В. Даля, який етимологію слів *випереджати*, *випередити* тлумачить як похідне від слів *переганяти*, *обганяти*, *устигати у чомусь раніше за іншого*¹. Загальною теоретичною та практичною основою існування такого явища, як випереджачий економічний розвиток, є дія економічних і соціальних законів і, зокрема, законів ринку. Ще К. Маркс і Ф. Енгельс у своєму знаменитому «Маніфесті...» зазначали цей факт, підкреслюючи, що «Буржуазія менш ніж за сто років свого класового панування створила більш численні та більш грандіозні продуктивні сили, ніж усі попередні покоління, разом узяті. Підкорення сил природи, машинне виробництво, застосування хімії у промисловості та землеробстві, пароплавання, залізниці, електричний телеграф, освоєння для землеробства цілих частин світу, пристосування річок для судноплавання, значні, нібито викликані з-під землі, маси населення, яке з попередніх століть не могло підозрювати, що такі продуктивні сили дримають у надрах суспільної праці»².

Сучасні дослідники проблем і перспектив розвитку капіталістичного ринкового господарства зазначають ще більш потужну динамізацію процесів економічного та суспільного розвитку на планеті. Зокрема, Том Дж. Палмер, віце-президент Atlas Network, старший науковий співробітник Інституту Катона зазначає, що «Сучасна ринкова економіка виникла з вихору інституціональних, технічних, культурних, художніх і соціальних інновацій, які долають рамки обміну яєць на масло, і підстьобує цей вихор. Сучасний ринковий капіталізм оновлює життя не з черепашковою швидкістю руху льодовиків, а все швидше та швидше»³. За цих умов забезпечити кращі умови виживання, функціонування певної національної економіки та певного суспільства, держави можна лише випереджачи інших суб'єктів економічного та соціального життя в діловій активності, якісних і кількісних результатах виробництва, у науковому, культурному, духовному розвитку. Це має стати засадничим принципом економічної політики не тільки розвинутих країн, але й країн, що розвиваються, зокрема й України, іншого шляху забезпечення ефективного функціонування сучасних національних економічних систем просто немає.

Саме тому, мабуть, І. Кірцнер, розкриваючи у своїй знаменитій праці⁴ місце та роль підприємництва в конкурентній економіці намагається «привернути увагу до підприємництва як реагуючого елемента». Він, зокрема, підкреслює: «Я уявляю підприємця не як джерело нововведень *ex nihilo* (із нічого), але як суб'єкта, пильного до можливостей, які вже існують і чекають того, щоби їх помітили»⁵. Фактично, у наведеному вислові І. Кірцнера криється відповідь на питання і щодо реальності існування випереджачого економічного розвитку, і щодо конкретного способу переганяти, обганяти, устигати у чомусь раніше за іншого. У цьому контексті важливим засадничим чинником розуміння реальних основ існування випереджачого розвитку, як поняття та явища, є усвідомлення діалектики взаємозв'язку понять потенціал та потенційне (про яку ми вже говорили у попередніх публікаціях⁶).

¹ Владимир Даль. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 2. И-О. Москва. Русский язык. 1979 – С. 678.

² Карл Маркс и Фридрих Энгельс. Манифест коммунистической партии // К. Маркс и Ф. Энгельс. Собр. Соч. Т. 4, С. 427.

³ Нравственность капитализма. То, о чем вы не услышите от преподавателей / Под ред. Тома Дж. Палмера. М. Новое издательство. 2012. – С. 15.

⁴ Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство / Израэл Кирцнер; пер. с англ. А. В. Куряева и Д. А. Бабушкина под ред. А. В. Куряева. – Челябинск: Социум, 2010. – X + 272 с. (Серия «Австрийская школа» Вып. 23). Див. також: Баумоль У. Микротеорія інноваційного підприємництва [текст] / пер. с англ. Ю. Каптуревського; под. ред. Т. Дробышевської. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 432 с.

⁵ Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство / Израэл Кирцнер; пер. с англ. А. В. Куряева и Д. А. Бабушкина под ред. А. В. Куряева. – Челябинск: Социум, 2010. – С. 78.

⁶ Див., наприклад, Зайцев Ю. К. Методологічний потенціал політичної економії // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – Спец. вип. Методологічні проблеми економічної науки. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 39–50.

Якщо «потенціал» уявляє сукупність засобів, можливостей, які є в наявності, то «потенційний», «потенційне» це те, що існує в потенції: приховане, таке, що не проявляється; можливе. Саме це приховане, таке, що не проявляється, однак можливе у системі методів боротьби за першість, за формування системи переваг у конкурентній боротьбі, й може забезпечити випереджаючий економічний розвиток, як в окремих сферах економічного життя країни, так і національної економіки в цілому.

Становлення загальних передумов випереджаючого економічного розвитку пов'язане із циклічним характером функціонування економічних і соціальних систем, зростанням ступеню їх відкритості у процесі ускладнення форм і структури економічних взаємозв'язків і взаємовпливів між окремими суб'єктами ринкових відносин і, водночас, із значною асинхронністю циклів розвитку різних країн, національних економічних та соціально-економічних систем, які забезпечують (або не забезпечують) адекватну потребам випереджаючого розвитку природу мотиваційних чинників. На користь такого висновку може свідчити сформульований Д. Кардуеллом закон, згідно якого, по-перше, «технічний прогрес у принципі уявляє собою відхилення від норми»; по-друге, «у більшості суспільств технічну креативність можна побачити лише протягом відносно коротких проміжків часу» і, по-третє, «жодному суспільству не вдавалося протягом тривалого часу утримувати провідні позиції»⁷.

Й. Шумпетер, формулюючи основні принципи своєї концепції процесу «утворювальної руйнації», підкреслював: «Капіталізм за самою своєю сутністю – це форма або метод економічних змін, він ніколи не буває й не може бути стаціонарним станом. Основний імпульс, який приводить капіталістичний механізм у рух і підтримує його на ходу, виходить від нових споживчих благ, нових методів виробництва та транспортування товарів, нових ринків і нових форм економічної організації, які створюють капіталістичні підприємства». «Процес економічної мутації... безперервно революціонує економічну структуру із середини, руйнуючи стару структуру та створюючи нову. Цей процес «утворювальної руйнації» є самою

сутністю капіталізму, у його рамках доводиться існувати кожному капіталістичному концерну». Увесь процес «у цілому дійсно безперервний, тобто у кожний даний момент відбувається або революція, або засвоєння її результатів. Обидві ці фази, разом узяті, утворюють так званий економічний цикл»⁸.

Принциповим для розуміння потреби у випереджаючому розвитку, з позицій забезпечення першості у конкурентних відносинах різних суб'єктів ринкової економіки та шляхів реалізації такої потреби, є погляд Й. Шумпетера на природу конкуренції капіталістичному господарстві часів його життя. Зокрема, звертаючись до характеристики конкуренції, її форм і функцій, учений підкреслював: «До цього часу в центрі уваги економістів усе ще знаходиться конкуренція, яка відбувається в рамках незмінних умов, зокрема, незмінних методів виробництва та організаційних форм. Але всупереч підручникам у капіталістичній дійсності домінуюче значення має інша конкуренція, заснована на відкритті нового товару, нової технології, нового джерела сировини, нового типу організації (наприклад, найбільших фірм). Ця конкуренція забезпечує рішуче скорочення витрат або підвищення якості, вона загрожує існуючим фірмам не незначним скороченням прибутку та випуску, а повним банкрутством». За своїми наслідками така конкуренція відноситься до традиційної, як бомбардування до виламування дверей». До того ж, підкреслює Шумпетер, «конкуренція, про яку ми зараз ведемо мову, здійснює вплив не тільки тоді, коли вона вже є, але й тоді, коли вона є лише потенційною загрозою»⁹.

Якщо визнати такий підхід до розуміння основ функціонування капіталістичного механізму ключовим (а в цьому із Й. Шумпетером важко не погодитися), то вимогу та проблему забезпечення випереджаючого економічного розвитку в капіталістичному ринковому господарстві слід визнати наріжним каменем формування і функціонування усєї системи мотивації підприємницької діяльності та конкуренції у сучасній ринковій економіці, як по горизонталі, так і по вертикалі економічних відносин суб'єктів економічної діяльності. Адже, створення одними суб'єктами економічної діяльності «нових споживчих благ, нових методів

⁷ Джоель Мокир. Дары Афины. Исторические истоки экономики знаний [Текст] / пер. с англ. Н. Эдельмана; под ред. М. Ивановой. – М. : Изд. Института Гайдара, 2012. – С. 354–355.

⁸ Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1995. – С. 126–127.

⁹ Там само. – С. 128–129

виробництва та транспортування товарів, нових ринків і нових форм економічної організації» раніше за інших суб'єктів, це і є ключова ознака, функція та роль випереджаючого розвитку як умови забезпечення «основного імпульсу» економічного та соціального розвитку сучасного індивіда, суспільства, держави. Цей висновок цілком корелюється із розумінням Й. Шумпетером сутності такого поняття та явища як розвиток. Учений, зокрема, підкреслює: «У нашому розумінні розвиток – це окреме явище, цілком відмінне від того, що можна спостерігати в економічному колообігу чи в прагненні до рівноваги. Це спонтанні й дискретні зміни у шляхах перебігу економічного життя, порушення рівноваги, які назавжди змінюють і замінюють попередній стан рівноваги»¹⁰.

Усе вищесказане дозволяє нам розглядати випереджаючий розвиток як субстанціональну інституційну умову та форму функціонування економіки і суспільства. Сутність і функція такої форми руху економіки та суспільства полягає у використанні окремими суб'єктами економічної діяльності, на кожному історичному етапі розвитку людства невиявлених, або невикористаних іншими, можливостей інтелектуального, політичного, мотиваційного потенціалу щодо розробки та впровадження альтернативних існуючим варіантів ефективного управління усіма видами ресурсів, з метою забезпечення провідних позицій у конкурентному науково-дослідному, освітньому, технологічному, ринковому, соціальному, політичному полі.

Причина випереджаючого розвитку безпосередньо пов'язана з природним прагненням людини, держави до максимально повного задоволення усієї сукупності потреб, що склалися або формуються (у тому разі й за рахунок ресурсів, які належать менш розвинутих суспільствам). Саме тому випереджаючий розвиток майже завжди має своєю основою революційні порушення загальної економічної рівноваги; формами його прояву стають якісні зміни у технологічному способі виробництва, нові способи організації управління господарством; інструментом забезпечення – індивід, підприємець, підприємниць-

ка діяльність у взаємодії з відповідною діяльністю держави.

Так, наприклад, у сучасній економіці, зокрема, в економіці розвинутих країн, зазначені вище засади, форми та чинники випереджаючого розвитку отримують новий якісний імпульс в інституційному полі інформаційного суспільства, коли «нематеріальні та невідчутні ресурси стали випереджати за важливістю матеріальні та видимі». «Єдиним обмеженим ресурсом, стверджують прихильники «концепції управління знаннями», зараз є час на навчання та адаптацію до постійних змін»¹¹. Однак, чим далі, тим доступнішими такі ресурси стають, як для значного кола активних соціалізованих індивідів, так і для багатьох національних економік і держав, що дозволяє говорити про зростання можливостей забезпечення випереджаючого розвитку в науці, економіці, навіть у соціальному житті та рівні добробуту в країнах, які до цього часу спиралися лише на природні, фінансові тощо ресурси, тобто на ресурси традиційного типу, що, звичайно, заздалегідь обмежувало їх вірогідний, бажаний успіх у конкурентній боротьбі з іншими країнами.

Автори однієї з найвідоміших теорій управління знаннями – Дж. Браун і П. Дюгуї – сформулювали ідею, згідно якої існує пряма залежність між можливостями максимального задоволення потреб споживача та загальним інтелектуальним рівнем підприємства, фірми. На їх думку, «цінність, яку менеджери створюють у процесі управління знаннями, знаходиться на одному з трьох рівнів: низькому, коли управлінський апарат прагне допомогти своїй організації стати кращою у тій сфері діяльності, якою вона вже займається; середньому, коли знання можуть використовуватися для підкріплення нових форм комерційної діяльності, та вищому, коли управління знаннями породжує та пропонує клієнтам принципово нові цінності»¹²⁻¹³.

Водночас, як усвідомлення, так і створення сукупності можливостей для підтримання саме такого типу розвитку суспільства залежало і зале-

¹⁰ Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. – К.: Видавничий дім «Києво – Могилянська академія». 2011. – С. 73–74.

¹¹ История управленческой мысли: Учебник / О. Ю. Артемов, А. В. Кожанова, И. Н. Макашов, С. А. Овчинников, Н. В. Овчинникова, К. А. Чистякова; под ред. Н. В. Овчинниковой. М.: РГУ, 2013. – С. 452–453.

¹² Там само – С. 457.

¹³ Цікавим є також напрям у розвитку концепції управління знаннями запропонований американськими вченими М. Хансеном і Б. Отигером. Цей напрям передбачає формування в організаціях менеджерів нового типу, які руйнують традиційну ієрархію з метою спільного, з іншими управліннями, вільного використання своїх знань. За цих умов, більш демократичним горизонтальним структурам управління надається перевага перед традиційним вертикальним командно – адміністративним. – (Там само. – С. 457).

жити від багатьох чинників соціально-економічного та цивілізаційного характеру.

Історично еволюція інституційних форм реалізації випереджаючого розвитку починалася із силових, політичних дій окремих носіїв влади, окремих держав тощо. Метою таких дій було раніше за інших суб'єктів отримати переваги у забезпеченні ресурсами, територіями, зміцненні безпеки – власної влади та безпеки свого племені, народу, нації, держави. Поступово у забезпеченні процесів і форм випереджаючого економічного розвитку гору брали внутрішні закони розширеного відтворення економічних і соціальних систем, зокрема, закони та принципи функціонування ринкового господарства, світового господарства, врешті решт, закони та принципи формування інноваційного типу економіки, зокрема такі, як:

- домінування людиноцентричної орієнтації національної господарської системи, отже становлення складної архітектури у системі цілей і мотивів економічного розвитку;

- наявність, як мінімум, секторів у національному господарстві із домінуванням четвертого та п'ятого технологічного укладів;

- існування дієвого інституційного середовища для реалізації найбільш ефективних принципів вибору та прийняття рішень, тобто інституціональна забезпеченість економічної свободи, отже й умов для формування та функціонування громадянського суспільства, поза яким неможливо використовувати мотивацію творчої праці. А саме поширення останньої є запорукою забезпечення випереджаючого розвитку окремої галузі чи усєї національної економічної системи; достатньо високого ступеню соціалізації сукупного працівника; інтелектуалізації суспільного виробництва, усєї сфери економічної діяльності тощо.

Важливою теоретичною, філософською, психологічною передумовою прогнозування та формування програм випереджаючого економічного розвитку у процесі розробки стратегічних цілей національної економічної політики можуть стати ключові положення шведської школи економічного зростання, зокрема, теорії «експериментально організованої економіки» Г. Еліассона та Е. Дамена. Конструктивними є, на наш погляд, такі основні її положення:

1) Кількість можливостей і, зокрема, бізнес-можливостей незліченна;

2) Існуючий обсяг знань використовується не повністю. Ресурсом є інформація у тій частині знань, яка кодифікована;

3) Індивіди лише частково (обмежено) раціональні, тобто їх можливості щодо залучення та обробки інформації обмежені. Тому вірогідність виживання фірми залежить від її здатності ефективно ідентифікувати та використовувати нову інформацію¹⁴.

Отже, бути пильним до можливостей реального економічного життя, постійно прагнути до перетворення стану «потенційності», тобто можливого, але прихованого, такого, що не проявляється, у режим (статус) потенціалу, створення умов для підтримки процесу «утворювальної руйнації» з метою домінування конкуренції, заснованої «на відкритті нового товару, нової технології, нового джерела сировини, нового типу організації», означає не що інше, як створення поля якісних переваг в економічному розвитку відносно інших суб'єктів економічного життя, незалежно від його рівня (мікро, макро тощо).

Проте таке розуміння фундаментальних засад забезпечення випереджаючого економічного розвитку (та розвитку інших сфер суспільного життя) буде доволі абстрактним, отже, нежиттєвим, поза визначенням і запровадженням ключових інститутів діяльності держави, пов'язаних із цивілізаційними особливостями, стратегічними цілями пануючих владних структур, політичними, інтелектуальними, моральними можливостями створення відповідних систем мотивів і стимулів заохочення суб'єктів економічного життя до випереджаючого розвитку.

Визначаючи ринкову економіку як систему, «налагоджений механізм об'єктивної координації людей, різних видів діяльності і фірм через систему цін і ринків», П. Семюельсон, водночас, наголошує на тому, що «не завжди ринок працює ідеально», внаслідок чого «країни запроваджують видиму руку уряду поруч з невидимою рукою ринку»¹⁵. До того ж, на думку вченого, обидві сторони – ринок і держава – суттєві, отже управляти економікою за відсутності того чи іншого «все одно, що намагатися аплодувати однією рукою». Таке розуміння особливо динамічно почало формуватися в умовах переходу ринкової економіки до моделі змішаного типу, коли в умовах розвитку недосконалої конкуренції загострилися проблеми функціонування механізму автоматичного відновлення та підтримання економічної і системної рівноваги.

¹⁴ Лашев А. М. . Шведская школа экономического роста // Вестник Санкт-петербургского государственного университета. Сер. 5. 2007. Вып. 2.

¹⁵ Семюельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. – К. : «Основи», 1995. – С. 73, 79.

Згідно закону У. Ешбі, причинно-наслідкові зв'язки якого відбивають залежність між рівнем складності (різноманітності) підсистеми, що здійснює управління, та рівнем складності (різноманітності) підсистеми, якою управляють¹⁶, складність підсистеми управління не повинна бути меншою, ніж складність системи, якою управляють. Зокрема, постіндустріальна економіка вимагає формування та розвитку інтелектуальної інфраструктури, яка б охоплювала систему освіти, фундаментальну науку, науково-дослідний сектор, розробки якого мають безпосереднє практичне значення для розвитку основних галузей народного господарства, можуть забезпечити їх переваги, завдяки випереджаючому розвитку, на світових ринках. Специфічною особливістю цього процесу є потреба у формуванні цілісної «індустрії знань», оскільки лише такий рівень їх виробництва може забезпечити стабільне домінування національної економіки у конкурентній боротьбі з іншими країнами. Приватний і корпоративний капітал активно працюють у цьому напрямі, однак не можуть, та й не бажають, охопити усі ланки такої інфраструктури, оскільки їх ефективне функціонування не гарантоване, пов'язане із великими витратами та ризиками. На відміну від комерційних організацій держава, і як організатор, і як один із основних інвесторів, маючи безпосередню соціальну спрямованість, робить динамічною, рухливою усю систему соціальних зв'язків, статусів, впливає на рівень доходу значних мас працівників, їх інтереси, мотивацію діяльності, і стає центральною ланкою, локомотивом, здатним забезпечити умови для стрибка економіки у нову якість, а тим самим для подальшого саморозвитку ринкової системи господарювання.

Націленість держави на ефективне функціонування економічної системи на національному рівні, конкурентоспроможність національної економіки на світових ринках визначає стратегічну мету її діяльності: формування та здійснення економічної політики, яка б забезпечила перехід національної економіки від інженерної та інженерно-маркетингової моделі виробництва та реалізації товарів до інноваційної моделі випереджаючого економічного розвитку, основу якої складають постійні якісні зміни у всіх складових виробничого процесу.

За цих умов визначальними економічними функціями сучасної держави мають стати такі, як:

➤ створення та розвиток інтелектуальної інфраструктури, а також механізмів просування

новітніх технологій на ринок, в основні галузі національного господарства;

➤ сприяння адаптації та розвитку національної економіки у глобалізованому економічному, політичному, інформаційному та соціальному просторі (полі).

Успішна реалізація цих функцій вимагає, по-перше, концентрації об'єктів державної власності у таких стратегічних секторах економіки, як освіта, наука, прикладне науково-дослідне виробництво, по-друге, забезпечення можливості активно впливати на процеси перерозподілу ВВП, по-третє, наявність у держави чіткої уяви про пріоритетні стратегічні цілі та механізми використання бюджетних коштів, по-четверте, формування ефективної концепції і моделі взаємодії держави та бізнесу, приватного капіталу в напрямі спільного розв'язання поставлених часом перед національною економікою завдань.

Основними формами та інструментами реалізації цих функцій виступають, насамперед:

➤ законодавство, націлене на правове забезпечення процесів формування інституційної основи активної взаємодії держави та приватного капіталу у сфері створення і застосування новітніх базових технологій;

➤ мотиваційна та стимулююча функція податкової політики, відповідна бюджетна політика;

Прикладом системного підходу держави до виконання названих функцій у справі використання інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу для забезпечення випереджаючого економічного розвитку на інноваційній основі може слугувати політика урядів США, незважаючи на поширене уявлення про панування принципів лібералізму та індивідуалізму в економічному житті цієї країни.

Основні правові акти 80-х–90-х рр. ХХ ст. забезпечили у США швидке формування цілої низки організаційно-економічних форм взаємодії держави та корпоративного капіталу щодо проведення та комерціалізації науково-дослідних робіт. До існуючих вже у структурі Управління з науково-технологічної політики адміністрації президента (УНТП) Національного наукового фонду США, Національного інституту стандартів і технологій та Національної ради з науки і технологій штатів, Президентської ради консультантів з науки та технологій, а також наукових комітетів, Дослідницької служби та Бюджетного управління Конгресу США долучилися новостворені: мережа об'єднаних дослідницьких венчурних кампаній

¹⁶ Балацкий Е, Коньшев В. Воспроизводственные аспекты динамики государственного сектора // Экономист. – 2003. – №9. – С. 17.

(ДВК), система Угод про кооперативні дослідження та розробки (УКДР), «Програми передових технологій» (ППТ) та Партнерства щодо сприяння промислового виробництву (ПСПП), міжвідомча Інноваційна дослідницька програма малого бізнесу, Регіональні центри передачі технологій НАСА, Проект технологічного реінвестування тощо. Паралельно (але у взаємодії із державними інституціями) проблемами науково-технічного розвитку США займаються неурядові організації, такі як Національна дослідницька рада, Американська асоціація розвитку науки, Корпорація РЕНД тощо.

У 1997 р. була сформована ще одна надзвичайно важлива інституція – Інноваційне партнерство США, яка об'єднала зусилля центральних і регіональних (на рівні влади штатів) органів влади, наукових центрів (насамперед університетських) та представників бізнесу у справі використання інтелектуальних та виробничих ресурсів регіонів країни. Саме вона дала новий поштовх формуванню та ефективному функціонуванню у регіонах США промислових та інноваційних кластерів – «комплексів підприємств (промислових кампаній, дослідницьких центрів, наукових установ), органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком»¹⁷.

Постійне поглиблення та розвиток гнучкості організаційної структури, що забезпечує інституціоналізацію науково-дослідних робіт, впровадження досягнень НТР у масове виробництво у США, свідчить як про розуміння владними структурами ролі цього сектору у забезпеченні конкурентоспроможності національного капіталу на світових ринках, так і про рівень ефективності реалізації нових функцій держави щодо зміцнення економічної системи в умовах викликів інформаційного суспільства та глобалізації. Як наслідок – у США сконцентровані близько 70% прав світової інтелектуальної власності (щорічно країна витрачає на НДР понад 125 млрд. дол.)¹⁸, доходи ж від експорту наукоємної продукції сягають 740 млрд. дол. на рік.

Взагалі, 80-ті–90-ті р.р. ХХ ст. та початок ХХІ ст. свідчать про значне посилення ролі розвинутих держав у забезпеченні зростання наукоємності ВВП. У цьому процесі вони забезпечують

половину, а то й більше, витрат, безпосередньо впливаючи, таким чином, на формування цілісної інтелектуальної інфраструктури і, як наслідок, на інноваційну спрямованість розвитку усього суспільного виробництва. Водночас, владними структурами проводиться системна політика преференцій і пільг для підприємств і фірм, що здійснюють, на постійній основі, певні наукові дослідження щодо створення новітніх технологій і товарів, просування їх у виробництво та на ринок.

Висновки. Випереджаючий економічний розвиток – це, насамперед, інноваційна конкуренція, інноваційне підприємництво, а тому й інноваційна економічна політика, інноваційна (творча, складна, інтелектуальна) праця, інноваційна мотивація такої праці, підприємництва, політики. Поза забезпеченням гранично можливих, за певних конкретних умов функціонування економічної та соціальної систем, інноваційно ціннісних мотивів діяльності підприємців та інших суб'єктів господарського життя досягти конкурентних переваг на засадах випереджаючого економічного розвитку у глобалізованій економіці неможливо. А поза забезпеченням засад випереджаючого розвитку це тим більше неможливо.

Сучасні закони конкуренції в глобалізованій економіці, у тому разі й випереджаючий економічний розвиток, породжують як можливості економіко-ринкових ліфтів для подолання відставання, вторинності, бідності тощо, так і можливості потрапляння у зашморг замкненого кола вічних невдач. Уникнення такого зашморгу, перехід до економіки випереджаючого розвитку залежить від потужності інноваційно-мотиваційної політики держави, отже, від якості теоретичної, етичної, моральної підготовки політичної влади, владних структур.

Дослідження, осмислення та використання сутності, функцій і ролі випереджаючого економічного розвитку у забезпеченні стійких переваг національної господарської системи, окремих її суб'єктів, у конкурентній боротьбі за умови розвитку суспільства і держави, використання інституційних можливостей держави для створення реально-мотиваційного механізму такого типу розвитку є нагальною потребою та умовою існування будь-якої країни у глобалізованому світі в якості потужного суб'єкта усього спектра міжнародних відносин та гаранта сталого зростання добробуту власних громадян.

¹⁷ США: государство – человек – экономика (региональные аспекты). Под ред. д.э.н. Лебедевой Л. Ф. – М.: «Аквил», 2001. – С. 84.

¹⁸ Шумилов О. В. Институты интеллектуальной собственности в правовой системе США // США – Канада: экономика – политика – культура. – 2005. – №1. – С. 101.